

KUR'ÂN ÇERÇEVESİNDE FARKLI DİNE MENSUP EBEVEYN-ÇOCUK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN SINIRLARI

İbrahim YILDIZ*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 24 Aralık 2020, **Kabul Tarihi:** 30 Mart 2021, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2021, **Atf:** Yıldız, İbrahim. "Kur'ân Çerçevesinde Farklı Dine Mensup Ebeveyn-Çocuk Arasındaki İlişkinin Sınırları". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/1 (Mart 2021): 237-266.

<https://doi.org/10.33415/daad.846228>

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 24 December 2020, **Accepted:** 30 March 2021, **Published:** 31 March 2021, **Cite as:** Yıldız, İbrahim. "The Limits of the Relationship between Parents and Children with Different Religion According to the Qur'an". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 21/1 (March 2021): 237-266.

<https://doi.org/10.33415/daad.846228>

Öz

Kur'ân'a göre ilâhî imtihan gereği insanların dinî tercihleri ve buna bağlı olarak yapacakları amelleri özgür kararlarına bırakılmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak İslâm coğrafyasında farklı dinlere mensup milletler barış içinde bir arada yaşamışlardır. İslam toplumlarında çok sık olmasa da farklı dine mensup bireylerin oluşturduğu aileler de bulunmaktadır. Kur'ân, bu duruma Hz. Nûh ve oğlu ile Hz. İbrâhim ve babasını örnek olarak vermektedir. Bu çalışmada farklı dine mensup ebeveyn ve evlatlar arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiği Kur'ân temelinde ele alınması ve gerek ebeveynleri inkârcılardan olan müslüman evlatlara gerekse inkârcı evlatları olan müslüman ebeveynlere yönelik Kur'ânî mesajların tespit edilmesi hedeflenmektedir. Kur'ân'ın farklı dine mensup aile fertleri arasındaki din ve dünya ile alakalı işlerde koyduğu helal ve haram sınırları, Asr-ı Saadet'teki örnekler de göz önünde bulundurularak belirlenmeye gayret edilecektir. Literatür taraması metodu kullanarak toplanan bilgilerin ışığında ele alı-

* Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, i.yildiz@mersin.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-0438-6994>

nan çalışmanın konusu ailede farklı dine mensup ebeveyn ve evlatlarla sınırlanmıştır. Ayrıca konu tefsir alanının sınırları dâhilinde ele alınmış ve aile fertleri aralarındaki hukukî konular çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Aile, İrtidât, Din Değiştirme, Birlikte Yaşama Kültürü.

The Limits of the Relationship between Parents and Children with Different Religion According to the Qur'an

Abstract

According to the Qur'an, people were held free on their religious choices and the deeds that depend on these choices as required by the divine test. As a natural consequence of this, nations belonging to different religions have lived together and in peace in the Islamic geography. Although it is not very common in Islamic societies, there are also families consisting of members of different religions. The Qur'an gives examples of the prophet Noah and his son and the prophet Abraham and his father for this situation. In this study, it is aimed to consider how the relationship between parents and children from different religions should be on the basis of the Qur'an and to determine the Qur'anic messages for both Muslim children whose parents are deniers and Muslim parents whose children are deniers. The boundaries of halal and haram set by the Qur'an in affairs related to the religion and world among family members from different religions will be determined by considering the examples of the prophet Muhammad's time. The subject of the study, which was handled in the light of the information collected using the literature review method, was limited to parents and children from different religions in the family. In addition, the subject was handled within the boundaries of the field of commentary and legal issues between family members were excluded from the scope of the study.

Keywords: Commentary, Family, Apostasy, Conversion, Culture of Coexistence.

Giriş

Aile, bir çocuğun beslenme, barınma ve korunma gibi fizyolojik ihtiyaçlarının yanı sıra onun psiko-sosyal ve manevî ihtiyaçlarının da karşılandığı bir ortamdır. Aile içerisindeki ilişkiler, karşılıksız sevgiye dayandığı ve bu nedenle diğer toplumsal gruplardan daha samimi olduğu için aile bireyleri arasındaki bağlılık ve güven de çok daha kuvvetlidir.¹ Bu sıcak ortam, çocuğun dinî sosyalleşmesini büyük oranda etkilemektedir. Fıtrat hadisinde ifade edildiği üzere her çocuk, İslâm fıtratı üzerine doğmakta fakat ebeveyni onu kendi mensup olduğu dine göre yetiştirmektedir.² Dolayısıyla çocuklar,

¹ Mehmet Ali Kirman, "Küresel Bir Olgu Olarak Din Değiştirme ve Aile Kurumuna Etkisi", *Dini Araştırmalar* 6/17 (2003), 271.

² "Her doğan, İslâm fıtratı üzerine doğar. Sonra anne ve babası onu yahudî, mecusi veya huristiyan yapar." Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Sıdkî el-Attâr

genellikle ebeveynlerinin dinini benimsemekte, o din üzere hayat sürmekte ve böylece aile içinde din birliği oluşmaktadır. Fakat dünya üzerinde din değiştirmeler neticesinde farklı dine mensup bireylerin oluşturduğu ailelerin olduğu da bir gerçektir ve inancını değiştiren kişi, her şeyden önce ailesiyle büyük bir gerilim ve çatışma yaşamaktadır.³ Kur'ân'ın bildirdiğine göre Allah'ın bir peygamber göndermesi sonrasında aile bireyleri arasında bu davete katılanlar olduğu gibi karşı çıkanlar da olmuştur. Bu durum, aile içinde din ayrılıklarına neden olmuş hatta peygamber ailelerinde dahi görülmüştür. Örneğin Kur'ân'da müşrik bir babanın Hz. İbrâhim gibi muvahhid bir oğlunun, Hz. Nûh gibi muvahhid bir babanın da müşrik bir oğlunun olduğu haber verilmektedir.⁴

İnsanların din değiştirmesi tarihten günümüze kadar gelen sosyolojik bir olgudur. Bireysel veya kitlesel gerçekleşebilen din değiştirmelerin çok değişik biçimlerine rastlanıldığı gibi farklı faktörlere bağlı olduğu da görülmektedir.⁵ Bu nedenle insanların değişik din mensuplarıyla bir arada yaşamaları, çoğu zaman kaçınılmaz bir durumdur.⁶ Özellikle günümüzde ulaşım ve iletişim imkânlarının hızla gelişmesi, gerek turistik seyahatler gerekse ekonomik, siyasi ve eğitim amaçlı göçler nedeniyle farklı inanç ve kültüre mensup insanların ilişki ve temaslarının yoğunlaşması, bu durumu daha da arttırmıştır. Dolayısıyla dünyanın birçok yerinde farklı dine mensup insanların birlikte yaşaması sıkça görülmekle birlikte farklı dine mensup aile bireylerine daha az rastlanılmaktadır. Bu açıdan farklı din ve kültürden insanlarla bir arada yaşama,⁷ sıklıkla incelenen bir

(Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1352), "Cenâiz", 79, 80, 93; Müslim, Ebü'l-Hüseyn, *el-Câmi'u's-sahih* (Riyad: Beytü'l-Efkarî'd-Devliyye, 1998), "Kader", 23; Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as, *es-Sünen*, thk. Nâsirüddin el-Elbânî (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, ts.), "Sünnet", 17; Tirmizî, Ebû İshâ, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Nâsirüddin el-Elbânî (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1417), "Kader", 5.

³ Mehmet Ali Kirman, "Din Değiştirme Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Dini Araştırmalar* 6/18 (2004), 82.

⁴ Hûd 11/42-43; Meryem 19/42.

⁵ Hayati Hökelekli-Celal Çayır, "Gençlerin Din Değiştirip Hıristiyan Olmasında Etkili Olan Psiko-Sosyal Etkenler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2006), 24.

⁶ Osman Güner, *Resûlullah'ın Ehli Kitap'la Münasebetleri* (Ankara: Fecr Yayınevi, 1997), 321.

⁷ Abdurrahman Güneş, "Toplumsal Bir Zorunluluk: Bir Arada Yaşamak", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2005); Saffet Köse, "Din Özgürlüğü ve Barış Yolunda İki Farklı Tecrübe", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 5 (2005); Şinasi Gündüz, "Kültürlerarası Barış ve Bir Arada Yaşamının Teolojik Temelleri", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2006); İsmail Hakkı Atçeken, "İslâm Tarihinde

konu olmasına karşın aile içi farklı dine mensup bireylerle olan ilişkiler daha az incelenmiştir. Genellikle kuşak çatışmasını⁸ veya ebeveyn-çocuk ilişkilerini inceleyen bazı çalışmalarda konuya kısaca değinildiği görülmüştür.⁹ Bu çalışmada öncelikle aile ortamının dine etkisi ele alınarak farklı dine mensup aile bireylerinin bir arada yaşama imkânı ortaya konulacaktır. Kur'an'daki örneklerle asr-ı saadette yaşanmış hadiseler temel alınarak bir müslümanın farklı dine mensup ebeveyn veya çocuklarına karşı din ve dünya işleri bağlamındaki tavrının nasıl olması gerektiği konusu incelenecektir.

1. Aile ve Din

Toplumun temel taşı olan aile; “kan bağıllığı, evlilik ve yasal yollardan aralarında akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı evde yaşayan bireylerden oluşan, bireylerin cinsel, psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı, toplumsal uyum ve katılımlarının sağlandığı ve düzenlendiği temel bir toplumsal birimdir.” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁰ Aile, aynı zamanda gelecek neslin en iyi şekilde yetiştirilmesi için ilk basamak eğitim kurumu sayılmaktadır.¹¹ Ailenin dinî duygu, dayanışma, paylaşma, sevgi ve saygı gibi insani değerlerin çocuklara öğretildiği ortamı oluşturması onun bu konumuna değer katan unsurlardan biridir.

Birarada Yaşama Tecrübesi (Asr-ı Saâdet ve Endülüs Örneği)”, *İSTEM* 14 (2009); Mehmet Aydın, “İslam’da Kültürel Çoğulculuk ve Birarada Yaşamak”, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 8/15 (2013); Şaban Ali Düzgün, “Bir Arada Yaşamamanın Ahlakî ve Felsefî Temelleri”, *Kelam Araştırmaları Dergisi* 13/2 (2015); Recep Ardoğan, “Bir Arada Yaşama Kültürünün Önündeki Sorunlar”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2015); Nevzat Kunduracı, “İslam Medeniyetinde Birlikte Yaşama Kültürü”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 15/34 (2015); İlyas Çelebi, “Farklı İnanç Gruplarıyla Bir Arada Yaşamamanın Dinî/Teolojik Bakımdan İmkânı”, *Toplumsal Birliğin Güçlendirilmesi Dinî Söylemin Önemi*, ed. Mahmut Çınar (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016).

⁸ Seyfeddin Erşahin, “Aile İçi Kuşaklar Çatışması”, *Diyanet İlmî Dergi* 27/2 (1991), 151-156; İbrahim Turan, “Günümüz Aile Problemleri Çerçevesinde Kur’an’da Ebeveyn-Çocuk İlişkisi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35/35 (2013), 71-104; Mehmet Zeki Aydın, “İletişimsizliğin Sonucu: Kuşak Çatışması”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 22 (2014), 116-119; Sevde Günçay, “Kur’an’ı Kerim’de Kuşak Çatışması”, *Journal of Analytic Divinity* 2/1 (2018), 7-26.

⁹ Vecdi Akyüz, “Kur’an ve Sünnette Ebeveyn ve Çocuk Hakları”, *Kur’an ve Sünnette Göre Temel İnsan Hakları*, ed. Muhsin Demirci (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 275-345.

¹⁰ *Türk Aile Yapısı*, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 1998), 3-4.

¹¹ Orhan Çam-Hasan Erçelebi, “Aile ve Eğitim”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1/1 (1996), 62; Sümeyra Bilecik, “Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 15/33 (2017), 7-8.

İnsanın ilk öğrenme yeri olan aile, aynı zamanda onun bireysel ve toplumsal hayatının şekillendiği ve değerler eğitiminin başladığı yerdir.¹²

Ailenin çocuklarına verdiği eğitimlerden biri de dinî eğitimidir. İlk dinî kişilikler, çocukluk döneminde ana-babayla kurulan ilişkiler çerçevesinde şekillenmeye başlar.¹³ Bireyin topluma ait dinî ve kültürel unsurları ve değerleri alarak kendine mal etmesi, böylece kendi dinî kişiliğini oluşturma süreci, dinî sosyalleşme ile ifade edilmektedir.¹⁴ Dinî sosyalleşme aile içinde ve çoğu zaman etkileşim yoluyla meydana gelir. Ailenin görevleri arasında yer alan dinî formasyonun oluşumu, dinî duyguların doyurulması her çocuğun ihtiyacıdır. Bireylerin dinî kişiliğini büyük ölçüde ailesinin belirlemesi, dinî sosyalleşmeye etkisi bakımından aileyi çok önemli bir konuma oturtmaktadır.¹⁵ Bu noktada aile bireylerinin dinle ilişkisi, dini yaşama samimiyetleri gibi etkenlerin çocukların dine bakışını şekillendirdiği unutulmamalıdır. Din psikologları, dinî inanç ve yaşayış farklılıkları bulunan veya dine karşı ilgisiz tavır takınan aile fertlerinin olduğu yani dinin görünen bir etkiye sahip olmadığı bir aile ortamında yetişen kişinin din değiştirme ihtimalinin daha fazla olduğunu ifade etmektedirler.¹⁶ Fakat yine de ailenin dinî yapısının din değiştirmede yeterli sebep olmadığı, ancak sürece katkıda bulunan gerekli sebeplerden biri olduğu söylenebilir.¹⁷ Bu noktada çocuğun ebeveyninin inanç ve tutumlarını hazır olarak almadığı, onun ebeveyniyle aynı inanca sahip olması ya da olmamasının o inancın çocuk için ifade ettiği mana ve önemine de bağlı olduğu göz ardı edilmemelidir.¹⁸ Yani çocuk sadece pasif bir alıcı konumunda değildir. O, ailesinden ve çevresinden öğrenip kabul ettikle-

¹² Salih Aybey, "Ailenin Dini Değerleri Aktarmadaki Rolü ve Bu Süreçte Dikkat Edilmesi Gereken İlkeler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7/2 (2018), 545.

¹³ Hayati Hökekleli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din* (İstanbul: Dem Yayınları, 2009), 67.

¹⁴ Ünver Günay, "Türkiye'de Dini Sosyalleşme", *I. Din Eğitimi Semineri* (Ankara, 1981), 195.

¹⁵ Kirman, "Küresel Bir Olgu", 272.

¹⁶ Hayati Hökekleli, *Din Psikolojisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 309; Asım Yapıcı, "Müslümanlıktan Hıristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir İnceleme", *İslâmî Araştırmalar* 20/2 (2007), 225-226; Sinan Zavalı, "Din Değiştirmenin Psiko-Sosyal Kodlar", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2012), 186-187.

¹⁷ Yapıcı, "Müslümanlıktan Hıristiyanlığa", 226.

¹⁸ Hökekleli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, 112.

rini zihinsel süreçlerden geçirerek özgür iradesiyle kendi tabiatına uygun bir inanç haline kendine getirir.¹⁹

İslâm dinini gerek yaşayarak gerekse anlatarak başkalarına tebliğ etmek, bir müslümanın önde gelen görevlerindedir.²⁰ Dolayısıyla ondan tebliğ vazifesini öncelikle aile bireylerine karşı yapması, çocuklarını bu inançla yetiştirmesi ve dinin ibadet ve ahlâk kurallarını onlara öğretmesi beklenir. Bu konuda Kur’ân şöyle buyurmaktadır: “*Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.*”²¹ Ayrıca mü’minin, kendisinin ibadete devam etmesinin yanında ailesini de ibadet etmeye teşvik etmesi gerekmektedir.²² Hz. Peygamber de “*Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Bir erkek, ailesinin çobanıdır ve onlardan mesuldür...*”²³ buyurarak çocukların dinî eğitiminin sorunluluğunun ebeveynine ait olduğunu hatırlatmaktadır. Tüm peygamberler, kavimlerini İslâm’a çağırdıkları gibi ailelerini ve evlatlarını da çağırmışlar ve tevhiid üzere bir hayat yaşamalarını onlara tavsiye etmişlerdir.²⁴ Her ne kadar ailede din birliğı, aile bireylerinin en büyük arzusu olsa da inanç, kişinin kendi özgür iradesiyle sahip olacağı bir değerdir. Bu nedenle nadir de olsa bazen aile bireylerinden biri farklı bir dine geçiş yapabilmekte ve bu durum, aile içinde görüş ayrılıklarına ve çatışmalara neden olabilmektedir.

242 | db

2. İslâm’da Bir Arada Yaşama Kültürü

Kur’ân, insanların inanç ve amellerinde özgür olduklarını ve bu özgürlükleri nedeniyle yaptıklarından da hesaba çekileceklerini bildirmektedir.²⁵ Din ve inanç konusunda insanlara zorlama yapılması, “*Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır.*”²⁶ âyetiyle yasaklanmıştır.²⁷ Bir kişinin İslâm’a girmesi ancak kendi rızasıyla mümkündür. İnanç, haddizatında insanın

¹⁹ Kerim Yavuz, *Çocuk ve Din* (İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 1994), 117.

²⁰ Bk. Âl-i İmrân, 3/20, 104, 110; en-Nisâ 4/63; el-Mâide 5/67; er-Ra’d, 13/40; el-Gâşîye 88/21; el-Beled 90/17-18; el-Asr 103/1-3.

²¹ et-Tahrîm 66/6.

²² Tâhâ 20/132.

²³ Buhârî, “Cum’a”, 11, “Ahkâm”, 1; Müslim, “İmâret”, 20; Ebu Davud, “İmâret”, 1.

²⁴ el-Bakara, 2/132.

²⁵ Bk. el-Mâide 5/48; Yûnus 10/99, 108; el-Kehf 18/29; el-Furkân 25/27, 62; Fussilet 41/46; Kâf 50/45; el-Müzzemmil 73/19; el-Müddessir 74/55; el-İnsân 76/29; en-Nebe 78/39; Abese 82/12; el-Gâşîye 88/21-22.

²⁶ el-Bakara 2/256.

²⁷ Ayrıca bk. Yûnus 10/99; el-Kehf 18/29; el-Gâşîye 88/21-22.

manevî yönüyle ilgili olduğu için onun zorla değiştirilmesine yönelik tüm çabalar sadece o kişide gerçek dışı söz ve davranışların görülmesine neden olacaktır. Dolayısıyla zorla kabul ettirilen bir iman, Allah katında makbul olmayacağından toplum içinde münafıkları arttırmaktan başka bir işe de yaramayacaktır.²⁸ Bu nedenle insanların hayatlarını yönlendirmeleri hür iradeleriyle kendi kararlarına bırakılmıştır. Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği dine "barış, sulh" manasında "İslâm" denilmesi de bu dinin aynı zamanda bir müsamaha dini olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.²⁹

Hz. Peygamber, tüm insanlara insan olmaları hasebiyle güzel davranılması gerektiğini belirtmiş ve bizzat kendisi uygulamalarıyla bu konuda örnek olmuştur. Onun hoşgörü anlayışı sadece müslümanları değil, tüm insanları kapsayacak şekilde engindir.³⁰ Örneğin Hz. Peygamber, yanlarından geçen bir cenaze için ayağa kalktığında orada bulunan ashab, bunun bir Yahûdî cenazesini olduğunu söyleyince; "O da bir insan değil mi?"³¹ buyurarak, bir kişinin/cenazenin sadece insan olmasının ona saygı göstermek için yeterli bir neden olduğunu vurgulamıştır. İslam medeniyetinin asr-ı saadetten sonraki dönemlerinde birlikte yaşama kültürünün Kur'ân ve sünnetteki uygulamalar doğrultusunda devam ettiği ve farklı din, mezhep, ırk ve kültürlere karşı belirgin bir hoşgörü ve saygının var olduğu görülmektedir. Özellikle İslam'ın asırlar boyu hâkim olduğu Avrupa, Asya ve Afrika topraklarında farklı din ve etnik kökenlere mensup milletlerin günümüze kadar varlıklarını sürdürmüş olmaları bunun en büyük delilidir.³² Örneğin yüzyıllarca İslâm medeniyetinin hakimiyetinde yaşayan Ortadoğu Hristiyanları, Anadolu Rumları ve Ermenileri, Balkanlardaki Yunan, Bulgar ve Sırp milletleri gerek dinlerini gerekse kültürlerini özgürce yaşamışlar ve hiçbir şekilde asimile olmamışlardır.

²⁸ Abdurrahman Ateş, "İnanç Özgürlüğünün Sınırı/Kapsamı ve İnanç Özgürlüğü Açısından Mürtedin Cezalandırılmasına Dair Bir Değerlendirme", *Kur'ân'ın Farklı İnanç Mensuplarına Yaklaşımı*, ed. Fethi Ahmet Polat (Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 2007), 181-182.

²⁹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 239-240.

³⁰ Atçeken, "İslâm Tarihinde Bir Arada Yaşama Tecrübesi", 43.

³¹ Buhârî, "Cenâiz", 49; Nesâî, Ebû Abdîrahmân, *es-Sünen*, thk. Nâsirüddin el-Elbânî (Riyad: Mektebetü'l-meârif, ts.), "Cenâiz", 45-47.

³² Kunduracı, "İslam Medeniyetinde Birlikte Yaşama Kültürü", 82.

Kur'ân, başka dine mensup insanlarla iyi geçinmeyi ve onların kutsallarına hakaret etmemeyi emreder. Müslümanların kendileriyle din uğrunda savaşmayan veya onları yurtlarından çıkarmayanlara karşı iyilik yapmaları ve adil davranmaları gerekir.³³ İslam'ın temel öğretilerinden biri de zulme karşı çıkmak ve mahlûkata karşı şefkat ve merhamet göstermek, insanlarla olan ilişkilerinde adalete riayet etmektir. Kur'ân, din ayırımı gözetmeksizin bütün insanlara adaletle davranılmasını emreder. Bu nedenle İslam toplumlarında farklı din mensupları müslümanların güvencesi altında yaşamışlardır. Müslümanların canı, malı ve ırzı mukaddes olduğu gibi aynı şekilde gayr-i müslimlerin canı, malı ve ırzı da İslâm dininin korunması altındadır. Bu nedenle hiçbir kimse haksız yere sırf dini farklı diye bir başkasının canına, malına ve ırzına zarar veremez, çünkü bu bir zulümdür.³⁴

Kur'ân, her insanla yumuşak bir tarza konuşulmasını tavsiye ederken³⁵ farklı din mensuplarına tebliğde bu tarz konuşmayı özellikle emretmektedir: *“Fıravun'a gidin. Çünkü o, iyiden iyiye azdı. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar.”*³⁶ Her ne kadar müşriklerin taptıkları putlar ve kutsal saydıkları simgeler Kur'ân tarafından reddedilse de³⁷ onlara hakaret edilmesini yasaklanmıştır.³⁸ Ayrıca Hz. Peygamber'e insanların üzerinde bir zorba olmadığı hatırlatılmış³⁹ ve *“Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Sen şimdi güzel bir şekilde hoşgörüyü muamele et.”*⁴⁰ buyurularak insanlara hoşgörü ve müsamahayla davranması emredilmiştir.

3. Din Değiştirme Hürriyeti ve İrtidât Meselesi

Tarihten günümüze insanların, mensup oldukları dini bırakarak bir başka dine inanmaları rastlanılan bir olgudur. Kur'ân'ın birçok âyetinde insanların inançlarını seçme hususunda özgür bırakıldıkları ve bu özgür seçimleri nedeniyle hesaba çekilecekleri haber veril-

³³ el-Mümtehine 60/8.

³⁴ Çelebi, “Farklı İnanç Gruplarıyla”, 147-148.

³⁵ Âl-i İmrân 3/159; el-İsrâ 17/28.

³⁶ Tâhâ 20/43-44.

³⁷ Bk. Âl-i İmrân 3/24; en-Nisâ 4/50; el-Mâide 5/103; el-En'âm 6/100, 138; el-A'râf 7/71; Hûd 11/21; Yûsuf 12/40; en-Necm 53/23.

³⁸ el-En'âm 6/108.

³⁹ Yûnus 10/99; el-Gâşiye 88/21-22.

⁴⁰ el-Hicr 15/85.

mektedir.⁴¹ Ayrıca Kur'ân, özellikle peygamberlere ve mü'minlere inanç özgürlüğü tanımayarak baskı ve işkence uygulayanları şiddetle eleştirmiştir.⁴² Ayrıca Kur'ân, iman ettikten sonra küfre girenler hakkında onların hak yoldan saptıklarını, önceden yaptıkları amelilerin dünyada ve âhirette geçersiz olacağını, elem verici bir azabın onları beklediğini ifade eder.⁴³ Ancak İslâm dininden çıkmanın yani irtidât etmenin bu dünyada herhangi bir cezaî müeyyidesinin olduğundan bahsetmez. Bazı hadislerde dinden çıkanlara verilecek cezanın ölüm olduğunun rivayet edilmesi,⁴⁴ geçmişten günümüze bu konudaki hükmün ne olacağı hakkında tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmaların ayrıntılı olarak ele alınması, çalışmamızın boyutunu aşmaktadır. Fakat çalışmamızın ana teması aile içinde farklı dine mensup bireyler olması hasebiyle önceden müslüman olan veya müslüman bir ailede büyüyen bir kişinin başka bir dine geçiş yapması sonucu müslüman ailesiyle aralarındaki ilişkiye değinmemiz kaçınılmazdır.

Geçmişte yaşanan mürtedin hükmü hakkındaki fikhî tartışmaları bir kenara bırakacak olursak günümüzde aile içinde yaşanması muhtemel böyle bir gerçeklik karşısında müslüman aile bireylerine yol gösterilmesi gerekmektedir. Özellikle internet aracılığıyla dünyanın her yerindeki değişik din ve inanç gruplarıyla irtibata geçbilmenin kolaylaştığı günümüzde gençlerin inanç buhranlarına düşerek din değiştirebileceklerini tahmin etmek hiç zor değildir. Dolayısıyla çoğu zaman kendini etrafına farklı gösterme veya dikkatleri üzerine çekme gibi geçici heveslerle de olsa din değiştirme vakaları ile karşılaşılması muhtemeldir. Bu durumda, evlatları din değiştiren ailelere geçmişte yapılan irtidât tartışmalarının bir faydası olmayacaktır. Bu açıdan mürtedin cezalandırılması konusundaki tartışmaların salt İslâm dinini terk eden kişi olarak ele alınmasının günümüz müslüman toplumları açısından bunun gibi birçok sıkıntıyı da beraberinde getirebilir. Ayrıca bu durum, "*dinde zorlama yok-*

⁴¹ el-Bakara 2/256; el-Mâide 5/48; Yûnus 10/99, 108; el-Kehf 18/29; el-Furkân 25/27, 62; Fussilet 41/46; Kâf 50/45; el-Müzzemmil 73/19; el-Müddessir 74/55; el-İnsân 76/29; en-Nebe' 78/39; Abese 82/12; el-Gâşiye 88/21-22.

⁴² Bk. Tâhâ 20/81; el-Ankebût 29/24; eş-Şuarâ 26/49, 116; Yâsîn, 36/18; es-Sâffât 37/97; el-Mü'min 40/26.

⁴³ el-Bakara 2/108, 217; Âl-i İmrân 3/86-91; el-Mâide 5/54; et-Tevbe 9/66, 74; en-Nahl 16/106; el-Hac 22/11; Muhammed 47/25-28.

⁴⁴ Buhârî, "Cihad", 149; "İtisam", 28; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 1; Nesâî, "Tahrîm", 14; Tirmizî, "Hudûd", 15, 25; İbn Mâce, "Hudûd", 2.

tur"⁴⁵ âyetinde ifadesini bulan inanç özgürlüğü prensibiyle de çelişki arz etmektedir. Çünkü inanç özgürlüğü, İslâm'a girişte zorlama olmaması gibi İslâm'dan çıkıp başka bir dini kabul etme hususunda da kişinin serbest olmasını gerektirir.

Son dönemlerde mürtedin cezalandırılması ilkesinin dinden çıkan kişinin Müslümanlara karşı savaş ve mevcut otoriteye isyan suçu işlemesi veya müslüman toplumun düzenini bozmaya yönelik anarşi suçu işlemesi durumunda geçerli olacağı görüşü ön plana çıkmaktadır.⁴⁶ Bazı araştırmacılar mürtedin öldürülmesi kararının ilk dönemlerdeki mücadele ortamında üstünlüğü kaybetmemeyi hedefleyen siyasî bir karar olduğunu söylemektedirler. Çünkü Hz. Peygamber zamanında sürekli savaş ortamı hâkim olduğundan, irtidât edenin yapacağı tek şey, İslâm toplumunu terk edip muharip olan karşı tarafa geçmek ve Müslümanlarla mücadele etmektir.⁴⁷ Özet olarak ifade etmek gerekirse fakihler tarafından ölüm cezası takdir edilen irtidât suçlamasının muhatabı, bireysel olarak İslâm'dan çıkan kişiler değil siyasî, ideolojik veya ekonomik amaçlarla düşman safına geçerek onlarla birlikte müslümanlara karşı savaşanlardır. Dolayısıyla bir kişiyi, güç kullanarak maddî veya manevî baskı yaparak din değiştirmesini önlemek hem İslâm'a hem de akla aykırıdır.⁴⁸ Bu bilgilerden yola çıkarak günümüzdeki bireysel din değiştirme vakalarının geçmişte yaşanan mürtedin hükmü tartışmalarının kapsama alanı dışında kalacağı gayet açıktır.

246 | db

4. Din Değiştirmede Ailenin Fonksiyonu

Günümüzde toplumlar arası ilişkilerin ve iletişimin artması nedeniyle artan din değiştirme olayları, çoğu durumlarda tek bir se-

⁴⁵ el-Bakara 2/256.

⁴⁶ Ateş, "İnanç Özgürlüğünün Sınırı", 191-199; İrtidât cezasının inanç özgürlüğü açısından bir değerlendirmesi için bk. Yaşar Yiğit, "İnanç ve Düşünce Özgürlüğü Perspektifinden İrtidât Suç ve Cezasına Bakış", *İslâmiyât* 2/2 (1999), 121-137; Sahip Beroje, "İslâm Hukukunda İrtidât Cezasına Yeni Bir Yaklaşım", *İslâmî Araştırmalar* 17/4 (2004), 308-324; Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları, 2007), 2/297; Hacer Şahinalp, "Din Hürriyeti Bağlamında Din Değiştirme Hürriyeti: İrtidât", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2013), 101-125; Şükrü Aydın, "Kur'an Açısından Dinden Dönme (İrtidât) ve Cezası", *Journal of International Social Research* 10/54 (2017), 959-968.

⁴⁷ Şahinalp, "Din Hürriyeti Bağlamında", 116.

⁴⁸ Ali Toksarı, "Din ve Vicdan Özgürlüğü Bağlamında Kitap ve Sünnete Göre Mürtede Yapılması Gereken Muamele", *Bilimname* 8/19 (2010), 74.

bebe indirgenemeyecek kadar karmaşık bir olgudur.⁴⁹ Dolayısıyla din değiştirmeyi tek bir bakış açısı veya modelle açıklamaya çalışmak, konunun yanlış anlaşılmasına sebep olabilir.⁵⁰ Din değiştiren kişiler üzerinde yapılan araştırmalardan elde edilen verilere göre yeni dinin seçilme nedeni olarak gösterilen teolojik tercihler küçümsenmemekle birlikte, din değiştirme olayının psiko-sosyolojik boyut içeren bir fenomen olduğu ortaya çıkmıştır. Kültürel tatminsizlikler, farklı dinlerden kişi veya gruplarla sosyalleşme, bireysel hoşnutsuzluklar ve hatta bireysel çıkarlar, kişileri din değiştirmeye hazırlayan veya bu süreci hızlandıran sebepler arasındadır. Örneğin Hıristiyanlığı seçen birçok Türk genci aslında “Hıristiyan olma”yı seçmekten öte, “Batılı olma”yı tercih etmektedir. Bu açıdan bakıldığında din değiştirme eyleminin sadece teolojik bir tercihte bulunma eylemi olmadığı görülmektedir.⁵¹

Din değiştirme konusunda yapılan araştırmalarda birçok faktörün yanında aile faktörünün de etkili olduğu görülmüştür. Örneğin bu araştırmaların birinde din değiştirenlerin % 47'si, ailelerinin kendilerini dinî konularda bilgilendirmediğini söylemişlerdir.⁵² Bir başka araştırmada, Hıristiyanlığa geçiş yapanların büyük bir çoğunluğunun çocukluk döneminde mutsuz oldukları tespit edilmiştir. Araştırma, çoğunluğu inançlı fakat dine karşı ilgisiz bir aile ortamında yetişen çocukların ailelerinde sağlıklı bir inanç gelişimi yaşamadıkları ve müslüman olan anne babalarıyla sağlıklı iletişim kuramadıkları için İslâm dinine karşı ilgisiz bir duruş sergilediklerini ortaya koymaktadır. Bu durumda olan gençlerin bir kısmının ebeveynlerine duydukları öfkelerini yer ve yön değiştirerek dine yansıtması da muhtemeldir.⁵³

Ebeveynin dinî hayatlarındaki olumsuzlukların din değiştirmedeki etkisinin asla göz ardı edilmemesi gerekir. Bu nedenle ailedeki huzursuzluklar, çocukların dinî tercihlerini farkında olmadan etkilemektedir. Batı'da ortaya çıkan yeni dinî akımlara girenler üzerinde yapılan araştırmalarda ailelerine yabancılaşmış, düzenli hayat yaşamayan gençlerin bu akımlara daha çok rağbet ettikleri görül-

⁴⁹ Hökeleli, *Din Psikolojisi*, 293-303; Ali Köse, “Din Değiştirmenin Psiko-Sosyolojik Nedenleri”, *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*, ed. Ömer Faruk Harman (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 410; Yapıcı, “Müslümanlıktan Hıristiyanlığa”, 222.

⁵⁰ Ali Köse, *Neden İslâm’ı Seçiyorlar* (İstanbul: İsam Yayınları, 1997), 97.

⁵¹ Köse, “Din Değiştirmenin Psiko-Sosyolojik Nedenleri”, 407-408.

⁵² Zavalı, “Din Değiştirmenin Psiko-Sosyal Kodlar”, 190.

⁵³ Yapıcı, “Müslümanlıktan Hıristiyanlığa”, 230.

müştür. Yapılan araştırmalarda gençlerin bilinçaltında yer eden aileden uzaklaşma psikolojisinin bir başka dine girme tercihlerinde etken olabildiği tespit edilmiştir. Aile içinde yaşanan problemlerin üstesinden gelemeyen gençlerde din değiştirme, aileye karşı bir isyan veya tepki davranışı olarak belirmektedir. Bu tepki, gençlerin dinî kurumlara veya dinî ritüelleri yerine getirme şekillerine karşı gelerek ifade edilebilmektedir. Birçok durumda ise ailenin baskıcı dindarlığı gençlerin bu isyanına temel teşkil edebilir.⁵⁴

Bu bilgiler, İslâm'ı bırakarak başka bir dine girenlerin birçoğunun aslında İslâm'la ilgili bir problemlerinin olmayabileceğini göstermesi açısından çok önemlidir. Bu nedenle aileler din değiştiren bireylerinin asıl sorunlarına eğilmek suretiyle muhtemelen onların tekrar İslâm'a geri dönmelerini sağlayabileceklerdir. Müslüman aile ortamında gerek ebeveynlerin çocuklarına gerekse çocukların ebeveynlerine nasıl davranması gerektiği birçok çalışmada ele alınmıştır.⁵⁵ Bu açıdan çalışmamızın ana teması gereği bu konulara değinmeden aile içi farklı dinlere mensup bireyler aralarındaki ilişkinin nasıl olması gerektiği konusuna geçmek istiyoruz.

248 | db

5. Din Farklılığı Karşısında Ebeveyn-Çocuk İlişkisi

Ebeveynler ile çocukları arasındaki duygusal bağ, toplumu ayakta tutan en büyük faktördür. Bu bağı ayakta tutan en önemli unsur ise din birliğidir. Gerek çocukların gerekse ebeveynin İslâm'dan başka bir dine mensup olması durumunda aradaki duygusal bağın büyük oranda zarar göreceği açıktır. İslâm dini, her iki durumda da aile kurumunun zarar görmemesi ve başka dine mensup bireyin Müslüman olabilmesi için gerekli ortamın sağlanması adına birtakım tedbirler almıştır. Bu bölümde önce ebeveyni inkârcılardan olan müslüman evladın onlara nasıl davranması gerektiği ele alınacak, akabinde müslüman ebeveynlerin inkârcılardan olan evlatlarına nasıl davranmaları gerektiği örnekler ile incelenecektir.

Aile bireyleri arasındaki duygusal bağın kaybolmaması ve bu durumun sebep olacağı toplumsal çözümlerin yaşanmaması için çocukların ebeveynlerine saygı göstermeleri, onlara iyi ve nazik

⁵⁴ Köse, "Din Değiştirmenin Psiko-Sosyolojik Nedenleri", 414, 419.

⁵⁵ Örneğin bk. Mehmet Zeki Duman, *Kur'an-ı Kerim'de Adâb-ı Muaşeret Görgü Kuralları* (İstanbul: Tuğra Neşriyat, ts.); Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali* (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 2006).

davranmaları gerekmektedir.⁵⁶ Kur'ân, bu nedenle merhameti, ebeveynle çocuklar arasındaki maddî ve mânevî ilginin temeli kabul etmiş ve evlatlara ebeveynleri için “*De ki: Rabbim! Onlar bana küçükken nasıl şefkat ve merhamet gösterdilerse sen de onlara merhamet et.*”⁵⁷ şeklinde dua etmelerini öğütlemiştir. Allah'ın tüm nimet ve ikramları O'nun merhametine bağlı olduğundan ebeveyne merhamet istemek de diğer tüm ilâhî ikramları onlar için Allah'tan istemek demektir. Aslında her insana güzel ve iyi davranmak, bir müslümanın dinî ve ahlâkî sorumluluklarındandır. Ancak diğer insanlara iyilik yapılması bağlayıcı bir farz değil iken ebeveyne iyilik yapılması bağlayıcı bir farzdır. Çünkü ebeveyne yapılan iyilik, onların çocuklarına yaptıkları ihsanın ve onları terbiye etmenin bir karşılığı ve ebeveynlerin haklarına ve özel konumlarına saygı göstermektir.⁵⁸ Bu noktada bazı âyetlerde Allah'a şükretmek ile ebeveyne şükretmenin birlikte zikredilmesi⁵⁹ ve Allah'a kulluktan hemen sonra ebeveyne iyilik etmenin emredilmesi oldukça dikkat çekicidir.⁶⁰

İmam Mâtürîdî (öl. 333/944), bu iki emrin yan yana zikredilmesini, çocukluğun her evresinde beslenme, eğitim, kötülükten ve afetlerden koruma gibi işlerin -ebeveynler sayesinde olması gerçeğine bağlamaktadır.⁶¹ Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1209), bu durumu aynı şekilde insanın maddî ve mânevî gelişmesinde Allah'ın nimetlerinden sonra ebeveynin katkılarının çok önemli olmasına bağlar. Çünkü onlar, çocuğun hem dünyaya gelmesini hem de yetiştirilmesini sağlayan kişilerdir. Ayrıca Allah'ın kullarına nimetlerini karşılıksız vermesi gibi ebeveynler de çocuklarına karşı görevlerini karşılık beklemeden fedakârca yaparlar.⁶² Ebü'l-Berekât en-Nesefî (öl. 710/1310), anne ve babaya iyilikte bulunmanın tevhid gibi dinin en önemli mesajıyla yan yana zikredilme hikmetinin, yaşlı ebeveynin bakımlarını yapmanın evlada zor gelip bir yanlışa sap-

⁵⁶ Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, çev. Salih Uçan-Vahdettin İnce (İstanbul: Kevser Yayınları, 2017), 13/115-116.

⁵⁷ el-İsrâ 17/24; Ayrıca bk. Hûd 11/42-47; Yûsuf 12/11-19; Tâhâ 20/38-40; el-Kasas 28/7-13.

⁵⁸ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*, thk. Mecdi Ba Sellum (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 7/31.

⁵⁹ Lokmân 31/14.

⁶⁰ el-Bakara 2/83; en-Nisâ 4/36; el-En'âm 6/151; el-İsrâ 17/23.

⁶¹ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 7/30.

⁶² Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1981), 3/176-177.

maması için onu uyarmak olduğunu belirtir.⁶³ Abdullah b. Mes'ud (öl. 32/652-53) şöyle haber vermektedir: Resûlullah'a "Allah'ın en sevdiği amel hangisidir" diye sordum, "Vaktinde kılınan namazdır" diye buyurdu. Sonra hangisinin geldiğini sordum, "Anne-babaya iyilik yapmaktır" buyurdu. "Sonra hangisidir" diye sordum, "Allah yolunda cihattır" buyurdu.⁶⁴ Hz. Peygamber'in, İslâm'da en önemli amellerden olan namazdan sonra ebeveyne iyilik yapılmasını zikretmesi, İslâm dininin konuya verdiği değeri göstermesi bakımından çok önemlidir.⁶⁵ Ayrıca Hz. Peygamber, büyük günahların ilk sıralarında ebeveyne âsi olmayı saymış⁶⁶ ve onların evlâtları hakkında yaptıkları duaları Allah tarafından geri çevrilmeyecek dualar arasında saymıştır.⁶⁷

Kur'ân, ebeveyne iyilik etmeyi son derece net bir biçimde emretmesine karşın itaat hususunda bazı istisnalar koymuştur. Özellikle Ankebût sûresinin 8. ve Lokmân sûresinin 15. âyetlerinde ebeveynin çocuklarını dinden uzaklaştırma veya Allah'a ortak koşmalarını sağlama yönündeki gayret ve isteklerine asla itaat edilmemesi gerektiği hatırlatılır. Bu âyetlerde yasaklanan şirk konusunun bir örnek olduğu düşünülürse itaat edilmemesi gereken konuların sadece bundan ibaret olmadığı anlaşılabilir. Çünkü ebeveyne itaat edilmemesi gereken konu, âyetlerin genelinden anlaşıldığı kadarıyla Allah'a isyandır ki bu da sadece şirkle sınırlı değildir. Buna göre ebeveynin, Allah'ın emir ve yasaklarına aykırı olan her türlü istekleri müslüman çocukları tarafından yerine getirilemez.⁶⁸

Ankebût sûresindeki 8. âyetin, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın annesinin, oğlunu müslüman olmaktan vazgeçirmeye çalışması üzerine indiği rivayet edilir.⁶⁹ Sa'd, onun ekonomik ve psikolojik baskılarına rağmen

⁶³ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, thk. Yusuf Bedevî (Beyrût: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 2/252.

⁶⁴ Buhârî, "Cihâd", 1, "Edeb", 1, "Tevhîd", 48; Müslim, "İmân", 137.

⁶⁵ Ebû Abdullâh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Abdullah et-Türkî (Beyrût: Müessesetü'l-Risâle, 2006), 13/52.

⁶⁶ Buhârî, "Edeb", 6; Müslim, "İmân", 143, 144; Tirmizî "Şehâdet, 2.

⁶⁷ Buhârî, "Edeb", 5.

⁶⁸ Muhsin Demirci, *Lokman Sûresi ve Ahlâki Öğütler* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011), 117.

⁶⁹ Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîru'l-kebîr*, thk. Abdullah Şehhâte (y.y.: Merkezu Tahkîki't-Türâs, 1979), 3/374; Ebû İshâk ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve irâbüh*, thk. Abdülcelîl Şelebî (Beyrût: Alemü'l-Kütüb, 1998), 4/196; Ebü'l-Hasen el-Mâverîdî, *en-Nüketü ve'l-uyûn*, thk. es-Seyyid Abdülmaksûd (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 4/277; Kâdî el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Subhî Hallâk-Mahmud Atraş (Beyrût: Dâru'r-Reşîd, 2000), 3/30.

men dininden ayrılmayacağını kararlılıkla söylemiş, bunun üzerine annesi bu isteğinden vazgeçmiştir. Hz. Peygamber, bu âyetleri tefsir sadedinde “Allah’a isyan sayılan bir konuda kula itaat edilemez”⁷⁰ buyurarak çocukların ebeveynlerinin haram olduğu kesin olarak bilinen isteklerini yerine getirmelerinin asla câiz olmadığını, fakat haram olmayan diğer isteklerinin yerine getirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu isteklerdeki ölçü, Lokman sûresinin 15. âyetinde *وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا* “Fakat dünyada onlarla iyi geçin” şeklinde “ma’rûf” olarak belirlenmiştir. Ma’rûf, aklıselimin normal karşılığı, dinin de onayladığı ölçüler dâhilinde olan saygı göstermek, gönüllerini hoş tutmak, her türlü ihtiyaçlarını imkân ölçüsünce karşılamak gibi işlerdir.⁷¹ Kurtubî (öl. 671/1272), bu âyetin inkârcılardan olan fakir ebeveyne ma’rûf ölçülerde maddî yardımda bulunmakla onların haklarının gözetilmesi gerektiğine delil olduğunu belirtir.⁷² Neseî, ma’rûf kelimesini “güzel ahlak, hilm, sabır, iyilik ve sıla-i rahîmle açıklamaktadır.”⁷³ Elmalılı (1878-1942), bu tür işlere örnek olarak ebeveynin yeme, içme ve giyinme gibi ihtiyaçlarını gidermeyi, eziyet etmemeyi, hastalandıklarında onlarla ilgilenmeyi, vefat ettiklerinde defnetmeyi saymaktadır.⁷⁴ Dolayısıyla farklı dine mensup ebeveyn müslüman evladını şirke zorlasa bile evlat, onlara itaat etmemekle birlikte yine de onlarla ma’rûf çerçevesinde iyi geçinmek zorundadır.

Kur’ân, ebeveyne iyilik yapmanın Allah’a ibadetten hemen sonra zikrederek bir evladın ebeveynine karşı nasıl davranması gerektiğini şöyle açıklamaktadır:

“Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara ‘öf!’ bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: Rabbim!

⁷⁰ Buhârî, “Ahkâm”, 4; “Cihâd”, 8; Müslim, “İmâre”, 39; İbn Mâce, Muhammed b. Yezid, *es-Sünen*, thk. Nâsırüddin el-Elbânî (Riyad: Mektebetü’l-Meârif, ts.), “Cihâd”, 40.

⁷¹ Mehmet Zeki Duman, *Beyânu’l-Hak* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2016), 1/790.

⁷² Kurtubî, *el-Câmi’*, 16/475-476.

⁷³ Neseî, *Medârik*, 2/715.

⁷⁴ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 6/3846; Mehmet Zeki Duman, *Kur’an-ı Kerîm’de Adâb-ı Muaşeret Görgü Kuralları* (İstanbul: Tuğra Neşriyat, ts.), 172.

Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.”⁷⁵

Bu âyetlerde ebeveyn kelimesinin mutlak olarak zikredildiğine ve iyiliğin herhangi bir şarta bağlanmadığına dikkat edilmelidir. Dolayısıyla anne ve babanın müslüman olup olmadığına bakılmaksızın onlara iyilik edilmesinin gereği anlaşılmaktadır.⁷⁶ Eğer sadece müslüman olan ebeveynlere iyilik emredilmiş olsaydı, bu durum ya âyetlerde ya da hadislerde mutlaka sarahaten belirtilirdi. Aksine Hz. Peygamber, ebeveynler farklı dine mensup olsalar bile onlara iyilik edilmesini emretmiştir. Hz. Esmâ şöyle anlatır: “Kureyşlilerle antlaşma yapıldığında müşrik olan annem yanıma geldi. Ben de Resûlullah’a; “Annem ona iyilikte bulunurum ümidiyle bana geldi. Ona iyilik edeyim mi? diye sordum. Resûlullah, “Evet ona iyilikte bulun” buyurdu.”⁷⁷

Lokmân sûresinde ebeveynlerin haram olan isteklerine itaat edilmemesi emredildikten sonra “fakat dünyada onlarla iyi geçin”⁷⁸ şeklindeki izin, onların helal olan her türlü dünyalık hizmetlerini kapsamaktadır. Bu anlayışı, bazı müfessirler şöyle izah etmektedir: “Bir kişinin ebeveyni Hıristiyan olsa onu kiliseye götüremez ancak kendilerini kiliseden alıp eve götürmesini isterlerse bunu yerine getirir. Babasına içki ikram edemez fakat babası içkisini içtikten sonra bardağını alabilir.”⁷⁹ Dolayısıyla ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkide asıl ölçü, Allah’ın rızasıdır. Bu noktada Hz. Peygamber’in “Rabbin hoşnutluğu ebeveynin hoşnutluğuna bağlıdır. Rabbin öfkesiyse, ebeveynin öfkesine bağlıdır.”⁸⁰ hadisinde önemli olanın Allah’ın rızasını kazanmak olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bir mü’min için önemli olan Allah’ın rızasıdır ve o, Allah’ı razı etmek için ebeveyninin rızasını almaya gayret eder, yoksa ebeveynini razı etmek için Allah’ın rızasına muhalif işler asla yapamaz. Örneğin Allah’ın rızasını gözetemeyen bir evlat, anne babasını ne kadar çok se-

⁷⁵ el-İsrâ 23-24.

⁷⁶ Kurtubî, *el-Câmi*, 13/53.

⁷⁷ Buhârî, “Cizye”, 18, “Edeb”, 7, 8; Müslim, “Zekât”, 49, 50, “Hibe”, 29; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 34.

⁷⁸ Lokmân 31/15.

⁷⁹ Ebû'l-Kâsım ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâ’iki gavâmizi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvîl fi vücûhi’t-te’vîl*, thk. Halil Şeyha (Beirut: Dâru’l-Ma’rife, 2005), 595; İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-beyân fi tefsîri’l-Kur’ân* (İstanbul: Matbaa-i Osmâniyye, 1911), 5/148.

⁸⁰ Tirmizî “Birr”, 3.

verse sevsin onların aleyhinde bile olsa Allah için doğruyu söylemek, hakka şahitlik etmek zorundadır.⁸¹

İslâm dinine düşmanlık etmeyen ve Müslümanlarla savaşmayan inkârcı ebeveynlere iyi davranmak müslüman evlatların üzerinde dinî bir sorumluluktur.⁸² Çünkü Allah şöyle buyurmaktadır: “Allah, sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez. Şüphesiz Allah, âdil davrananları sever.”⁸³ Ayrıca onlara güzel davranılması, hem ahlâk hem de insanî ilişkiler bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu noktaya Kur’ân, “Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi bile dost edinmeyin. İcinizden kim onları dost edinirse, işte onlar, zalimlerin ta kendileridir.”⁸⁴ buyurarak mü’min evladın dikkatini inkârcı ebeveynlere iyilik yapmakla onları dost ve sırdaş edinmek arasındaki farka çekmektedir. Ayrıca inkârcı ebeveynin Allah’a ve peygamberine düşmanlık etmeleri halinde mü’min evladın onlara karşı asla sevgi beslememesi gerektiğini de hatırlatmaktadır.⁸⁵

İsrâ sûresi 24. âyetinde geçen “Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.” duasının mü’min olan ebeveynler hakkında olduğu ifade edilmiştir.⁸⁶ Çünkü Allah, Tevbe sûresinin 113. âyetinde “Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, -yakınları da olsalar- Allah’a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygambere yaraşır, ne de mü’minlere.” buyurarak yakın akrabalarından olsa bile ölmüş müşriklere mağfiret dilemeyi yasaklamıştır. Buna göre ebeveyni gayrimüslim olan müslüman bir çocuk, Allah’ın âyette kendisine emrettiği şekilde onlara iyi davranır, ancak inkârcı olarak öldüklerinde artık Allah’tan onlar için rahmet dileyemez. Fakat onlar yaşarken Allah’ın kendilerini hidayete erdirmesi için dua etmesi ve onlara merhametle davranması caizdir.⁸⁷

⁸¹ en-Nisâ 4/135.

⁸² Kurtubî, *el-Câmi*, 13/53.

⁸³ el-Mümtehhine 60/8.

⁸⁴ et-Tevbe 9/23.

⁸⁵ el-Mücâdile 58/22.

⁸⁶ Neseî, *Medârik*, 2/253.

⁸⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 594; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16/214-215; Kurtubî, *el-Câmi*, 13/60-61; Neseî, *Medârik*, 2/253.

İmam Mâtürîdî, cehennem ehli oldukları açıkça belli olduktan sonra yakınlaraf dilemenin yasaklandığı âyet⁸⁸ ile İsrâ sûresindeki ebeveyne dua etmenin emredildiği âyetin⁸⁹ nesh edildiğine dair görüşün doğru olmadığını belirtir. İsrâ sûresindeki bu âyetin hem inananlar hem de kâfirler hakkında olmasının ihtimal dâhilinde olduğunu söyler. Buna göre âyette sözü edilen rahmet dileği, eğer ebeveynler kâfirse onların hidayet, rahmet ve bağışlanmaya ehil hale gelip müslüman olmalarını istemektir.⁹⁰ Râzî de ebeveyni inkârcılardan olan evladın Allah'tan onların hidayeti ve irşadını, iman etmelerinden sonra da ilâhî merhameti istemesinin mümkün olduğu görüşünü aktarmaktadır.⁹¹ Dolayısıyla kâfir olarak ölen ebeveyn için hayır dua edilmesi uygun görülmemiş fakat Taberî'nin naklettiğine göre müfessirlerin bir kısmı, yaşayan inkârcı ebeveynlerini hidayete erdirmesi için Allah'a dua etmenin caiz olduğunu söylemişlerdir.⁹² Bu, aynı zamanda onlarla hüsn-ü muaşeretin de bir gereğidir.⁹³

Kur'ân'ın birçok âyetinde çocuklara ebeveynlerine saygılı olmaları ve iyi davranmaları emredilirken⁹⁴ aynı emir ebeveynlere yapılmamaktadır. Sâvî (öl. 1241/1825), bunun nedenini şöyle açıklar: "Çocuklar, katı yürekli ve ebeveyne asi olabilecek fitratta yaratıldığından onlara doğal olarak yapmayacakları şey emredilerek imtihan edilirler. Ebeveynler, evlatlarına merhamet ve şefkat dolu olarak yaratıldıkları için onlar yaratıldıkları bu hal üzerine bırakılarak çocuklarına iyilik etmelerini emretmemiştir."⁹⁵ İnsanların fitratları gereği evlatlarına duydukları sevgi büyük ölçüde onlara kötü davranmalarına engel olmaktadır.

Müslüman ebeveynlerin başka dine mensup olan çocukları ile ilişkisine gelince bu durum, Kur'ân'da Hz. Nûh ve oğlu ile örneklandırılmıştır. Hz. Nûh, kendisini ve getirdiği vahyi inkâr eden kavmi ile birlikte hareket eden oğlunu terk etmemiştir. Son ana kadar

⁸⁸ et-Tevbe 9/113.

⁸⁹ el-İsrâ 17/24.

⁹⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 7/31.

⁹¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 20/193.

⁹² Ebû Ca'fer et-Taberî, *Câmi 'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdumuhsîn et-Turkî (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 12/26; Ayrıca bk. Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 2/82-83.

⁹³ Duman, *Kur'an-ı Kerîm'de Adâb-ı Muaşeret*, 173.

⁹⁴ el-Bakara 2/83, 215; en-Nisâ 4/36; el-En'âm 6/151; el-İsrâ 17/23; Lokman 31/14; el-Ahkâf 46/15.

⁹⁵ Ahmed b. Muhammed es-Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî alâ Tefsîri'l-Celâleyn* (Beyrût: Dâru'l-Cil, ts.), 3/217.

onun iman edeceğini ümit etmiş ve bu yöndeki çabalarını sürdürmüştür. Tufanın başlaması ile onun da inkârcılarla birlikte helak olmasına gönlü razı olmamış ve ümitlerin tükendiği son anda oğlunu imana ve kendisiyle beraber gemiye binmeye çağırarak merhametini izhar etmiştir. Bu tutum, müslüman ebeveynin inkârcılardan olan evlatlarını asla kendi hallerine terk etmemeleri gerektiği, irtibatın ve hak dine davetin kesilmemesi gerektiğine işaret etmektedir.⁹⁶

Asr-ı Saadet döneminde bazı sahabîlerin çocukların İslâm'a girmeyerek bir müddet daha şirk üzere bir hayat sürdükleri bilinmektedir. Örneğin ilk Müslümanlardan olan Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdurrahman bunlardan biridir. Abdurrahman, anne ve babası müslüman olduktan sonra da şirk üzere yaşamış, ebeveynin hak dine davetlerine kulak tıkamış, hatta Bedir ve Uhud savaşlarında müşriklerin safında yer almıştır.⁹⁷ Hudeybiye Antlaşması sırasında veya daha yaygın bir rivayete göre Mekke'nin fethinden önce müslüman oldu.⁹⁸ Abdurrahman'ın müslüman olmayıp müşriklerle birlikte hareket etmesi Hz. Ebû Bekir'i ve eşini üzdüğü rivayet edilir. Hatta Müslümanların karşısında durduğu zamanlarda anne ve babasının onun helak olmasını istedikleri, Müslümanlardan uzaklaştığında ise hidayete ermesi için dua ettikleri söylenir.⁹⁹ Hudeybiye'den bir ay kadar sonra Abdurrahman'ın annesi Ümmü Rûmân vefat etmiştir. Annesinin ölüm haberi ona ulaşınca uzun süredir karşı çıktığı ve mücadele ettiği babasının yanına, Medine'ye gitmeye karar verir ve Medine'deki kardeşlik ortamının da etkisiyle ve babasının duasının bereketiyle Müslüman olur.¹⁰⁰ Rivayetlerden anlaşılmaktadır ki Hz. Ebû Bekir müşriklerden olan oğlu ile irtibatını kesmemiş onun hidayeti için dualar etmiştir. Bedir savaşında mübareze için babasını savaş meydana çağırmasına karşın Hz. Peygamber buna izin vermemiş ve baba ile oğlun arasında dönülmez bir ayrılığın oluşmasını istememiştir.¹⁰¹ Hz. Peygamber'in bu kararı, evlatları

⁹⁶ Bu kısma bir sonraki bölümde ele alınacağı için ayrıntılar orada ele alınacaktır.

⁹⁷ Ebû Abdillâh İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kâhire: Mek-tebetü'l-Hânci, 2001), 5/22.

⁹⁸ Mustafa Fayda, "Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Siddîk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/159.

⁹⁹ Hakan Temir, "Abdurrahman b. Ebû Bekir'in Hayatı ve Erken Dönem İslam Tarihindeki Faaliyetleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2020), 140.

¹⁰⁰ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ, *el-Bidâye ve'n-nihâye (Büyük İslam Tarihi)*, çev. Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995), 8/155.

¹⁰¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 5/22.

farklı dine mensup müslümanlara nasıl davranmaları gerektiğine örnektir. Ayrıca evlat ile ebeveynin arasının olabildiğince iyi tutulmasının gelecekteki hayırlı kararlara da bir zemin teşkil edeceğine de bir işaret bulunmaktadır.

Aile bireyleri arasında inanç ve düşünce açısından farklılıklar olabileceği sosyolojik bir gerçeklik olduğu için bu durumun yapıcı bir üslupla ele alınarak dine dönüşün sağlanması, istenilen neticeye ulaşamaması halindeyse hidayetleri için dua edilmesi gerekmektedir. Allah'ın affı ve doğruya sevki konusunda belli sınırlar içerisinde çocukların ebeveynleri için yalvarıp dua etmeleri önemli bir evlatlık vazifesi olduğu gibi evlatlara yumuşak bir üslupla doğru yolu gösterip onlara dua etmek de ebeveynlik vazifelerindendir.¹⁰²

6. Kur'ân'da Farklı Dine Mensup Ebeveyn-Çocuk Örnekleri

Kur'ân'da bulunan kıssalar kıyamete kadar insanlara yol gösteren yaşanmış örneklerdir. Kur'ân'da konumuzla alakalı olarak Hz. Nûh ve oğlu ile Hz. İbrâhîm ve babası arasında geçen olaylar anlatılmaktadır. Bu kıssalar, yaşanmış olayların tümünü kronolojik olarak bizlere aktarmamışlar, sadece verilmek istenen mesajı içeren bölümleri zikredilmiştir. Dolayısıyla her iki kıssa da ele aldığımız bu çalışmanın bir yönüne işaret etmektedir. Bu kıssalarda zikredilen ebeveyn-çocuk ilişkisi, bizlere bazı hususlarda ışık tutmakta ve bu konudaki bakış açımızı genişletebilmek için bir zemin oluşturmaktadır. Bu nedenle farklı dinlere mensup ebeveyn-çocuk ilişkileri konusuna Kur'ânî bir zemin oluşturan bu iki kıssayı bu bakış açısı ile ele almak istiyoruz.

6.1. Hz. Nûh ve Oğlu

Hz. Nûh, yıllarca süren tebliğine kavminin takındığı olumsuz tutum¹⁰³ karşısında bunalarak Rabbinden onların helâkini istemiştir.¹⁰⁴ Hz. Nûh'un kavmine karşı çok merhametli olduğunu bilen Allah Teâlâ, helâk haberini ona bildirdikten sonra "... *Zulmedenler hakkında bana bir şey söyleme, çünkü onlar suda boğulacaklardır*" buyurmuştur.¹⁰⁵ Hz. Nûh, helâk vakti gelip sular yükselmeye başlayınca inkârcılardan olan oğluna babalık şefkatiyle son bir kez daha

¹⁰² İsa Kanık, "Kur'ân Kıssalarında Ailevi İlke ve Değerler", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2020), 272.

¹⁰³ Hûd 11/27, 32.

¹⁰⁴ Nûh 71/26.

¹⁰⁵ Hûd 11/37; Ayrıca bk. el-Mü'minûn 23/27.

seslenmiş, onu iman etmeye ve gemiye binmeye çağırmıştır.¹⁰⁶ Oğ-
lu, bu olayın daha önde gördüğü diğer tabii afetler gibi olacağını
düşünerek babasının çağırısına kulak asmamış ve kibirle şöyle cevap
vermiştir: “*Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım.*”¹⁰⁷
Hz. Nûh’un “*Bugün Allah’ın rahmet ettikleri hariç, O’nun azabından
korunacak hiç kimse yoktur.*”¹⁰⁸ uyarısını da dinlemeyen oğlu, dalga-
lar arasında kalarak boğulmuştur. Bunun üzerine merhametinin
galip gelmesi nedeniyle “*Nûh, Rabbine seslenip şöyle dedi: ‘Rabbim!
Şüphesiz oğlum da ailemdendir. Senin vaadin elbette gerçektir. Sen
hükmedenlerin en iyi hükmedenisin.*”¹⁰⁹

Tüm peygamberler gibi Hz. Nûh da gerek ümmetine gerekse
tüm insanlara karşı aşırı merhametli idi.¹¹⁰ O, tufan ile kavminin
helak edileceğini öğrendiğinde Allah’ın şu ikazlarıyla muhatap ol-
du: “*O hâlde, onların yapmakta oldukları şeylerden dolayı üzül-
me.*”¹¹¹ “*Zulmedenler hakkında bana bir şey söyleme.*”¹¹² Bu ikazların
yapılmasındaki temel nedeni onun kavmine karşı aşırı merhametli
olmasıydı. Dolayısıyla kavmine karşı bu derece merhametli olan
birinin oğluna karşı merhametinin daha fazla olacağı açıktır. Râzî
de Hz. Nûh’u “*Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir*”¹¹³ diye ses-
lenmeye sevk eden sebebin bu babalık şefkati olduğunu hatırlattık-
tan sonra “*kendileri aleyhinde daha önce hüküm verilmiş olanlardan
başka aileni gemiye al*”¹¹⁴ emrinin manasının kapalı olduğunu ve
belki de bu nedenle Hz. Nûh’un oğlunu helâk edilecekler arasında
düşünmemiş olabileceğini kaydetmektedir.¹¹⁵ Fakat oğlunun “*Bir
dağa sığınırım, o beni sudan korur*”¹¹⁶ diyerek küfürde ısrar etmesi,
babasının haber verdiği tüm hususları yalanladığına delalet etmek-
tedir. Bu nedenle Allah, “*Ey Nûh! O, asla senin ailenden değildir.
Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir. O hâlde, hakkında hiçbir bilgin
olmayan şeyi benden isteme. Ben, sana cahillerden olmamanı öğütle-*

¹⁰⁶ Hûd 11/42.

¹⁰⁷ Hûd 11/43.

¹⁰⁸ Hûd 11/43.

¹⁰⁹ Hûd 11/45.

¹¹⁰ Bk. Âl-i İmrân 3/159; et-Tevbe 9/128; eş-Şuarâ 26/215; el-Enbiyâ 21/107; Buhârî,
“Rikâk”, 26.

¹¹¹ Hûd 11/36.

¹¹² Hûd 11/37.

¹¹³ Hûd 11/45.

¹¹⁴ el-Mü’minûn 23/27; Ayrıca bk. Hûd 11/40.

¹¹⁵ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 17/240; a.mlf., *İsmetü’l-enbiyâ*, thk. Muhammed Hicâzî (Kahire:
Mektebetü’s-sakafeti’-diniyye, 1986), 50.

¹¹⁶ Hûd 11/43.

*rim, dedi.*¹¹⁷ Bunun üzerine Hz. Nûh, bu isteğinin Allah'ın rızasına uygun olmadığını anlayıp¹¹⁸ hemen tövbe etmiştir.¹¹⁹ Hz. Nûh'un bu imtihanından anlaşılmalıdır ki iman etmeyen oğul, peygamber ailesinden sayılmamakta ve iman olmayınca tek başına kan bağı kurtuluş için yeterli olmamaktadır.

Hz. Nûh'un oğluna hakikatleri hatırlatmak, onu ikna etmek ve sağlıklı bir iletişim kurabilmek için iyi niyetli, yumuşak bir üslup kullanması çok dikkat çekicidir. Kendini inkâr eden oğluna karşı emir üslubu veya tehdit içerikli bir ifade yerine "yavrucuğum" şeklinde gayet samimi, müşfik ve içten bir üslup kullandığı görülmektedir. Hz. Nûh, babalık konumunun verdiği güçle evladına psikolojik şiddet veya fizikî kuvvet uygulamaksızın yalnızca ikna yolunu tercih etmiştir.¹²⁰ Ayrıca bu kıssa bizlere bir babanın evladının hataları karşısında ne kadar şefkatli ve yumuşak davranırsa davranırsa, ne kadar iyi bir iletişim kurmak isterse istesin, çocuğun kişilik özelliklerinin ve özgür iradesiyle aldığı kararların da bu iletişimde belirleyici rol oynadığını göstermektedir.¹²¹

258 | db

6.2. Hz. İbrâhim ve Babası

Ebeveyne hakkı tavsiye edip onları kötü işlerden alıkoymaya çalışmak bir çocuğun vazifeleri arasındadır. Ebeveyn ve evlat arasındaki yaş ve statü farkı, tebliğ vazifesini nazik bir şekilde yapmaya engel değildir. Bu konuda usanmadan ve kabalaşmadan babasını hakka çağıran ama onun oldukça ağır hakaretleri karşısında yine de ona karşı saygıda kusur etmeksizin ondan uzaklaşmak zorunda kalan Hz. İbrâhim en güzel örnektir.¹²² Meryem sûresindeki Hz. İbrâhim ile babası Âzer arasındaki konuşmayı aktaran âyetler,¹²³ bir evlâdın inkârcı ana babasına karşı tutumunun nasıl olması gerektiğini göstermektedir. Hz. İbrâhim babasına hitap ederken her sözüne "Ey babacığım" diyerek başlamış ve hak dini önce babasına tebliğ etmiştir. Onun şefkat dolu bu hitabına karşılık babası ona adıyla

¹¹⁷ Hûd 11/46.

¹¹⁸ Vehbe Zuhaylî, *Tefsiru'l-vecîz* (Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1996), 228.

¹¹⁹ Hûd 11/47.

¹²⁰ Kanık, "Kur'an Kıssalarında Ailevi İlke ve Değerler", 269.

¹²¹ Turan, "Günümüz Aile Problemleri", 89.

¹²² el-En'âm 6/74; et-Tevbe 9/114; el-Enbiyâ 21/52; Heyet, *Hadislerle İslam* (Ankara: DİB Yayınları, 2014), 4/183; Zülfikar Durmuş-Havva Özata, "Ebeveyn-Evlat İletişiminde Kur'ânî Ölçütler", *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu* (Şanlıurfa, 2019), 228.

¹²³ Meryem 19/41-48.

seslenmiş,¹²⁴ onu taşlamak ve kovmakla tehdit etmiştir.¹²⁵ Hz. İbrâhim, dinini yaşamasına engel olmak isteyen babasının bu tutumu karşısında kararlı bir duruş sergilemiş, ailesini ve memleketini terk ederek Rabbine ibadet edebileceği bir yere hicret etmiştir.¹²⁶ Hz. İbrahim'in bu kararlılığı, her şartta ve ortamda İslam ile şirkin, doğru ile yanlışın, iyi ile kötünün ayrılığının gerekli kıldığı bir durumdur.¹²⁷ Hz. İbrâhim, bu hareketiyle istenmeyen ağır sonuçlar ve büyük bedellerle karşılaşılrsa bile bir mü'minin hak yoldan dönmesi, bu durumlarda ebeveynine mutlak itaatin söz konusu olamayacağını göstermiştir.¹²⁸ Babasının şirke dönme isteğini reddedip "Esen kal! Senin için Rabbimden af dileyeceğim ..."¹²⁹ diyerek ondan uzaklaşan Hz. İbrâhim, söz verdiği üzere babasını hidayete erdirmesi için Allah'a dua etmiştir.¹³⁰

Kur'ân, bir mü'minin yakınlarının diğer mü'minler olduğunu hatırlatarak kişinin kendi ailesindeki İslâm düşmanlarıyla bir yakınlığının olmadığını bildirir.¹³¹ Bu durumda, mü'minin ailesinden olan bir inkârcıyı İslâm'a davet etmenin dışında yapacağı bir şey kalmamıştır. O kişinin inkârcılardan olduğu belli olduktan sonra onun hakkında mağfiret dilemesi artık mümkün değildir.¹³² Bu yüzden hiçbir peygamberin, artık cehennem ehli oldukları küfür ve inatları sebebiyle kesin belli olan birisi için af dilemekte ısrar ettiği vaki değildir. Hz. İbrâhim'in babası için yaptığı dua onun mü'min olma ihtimalini gözeterek ve dileyerek yaptığı dualardandır¹³³ ve babasının Allah'ı inkâr edip O'na düşman olacağını bilmeden önce yapmıştır.¹³⁴ Ancak babasının zaman geçmesine rağmen iman etmediğini görüp onun Allah düşmanı olduğu kesin belli olunca dua etmeyi bırakmıştır.¹³⁵ Taberî, çeşitli görüşleri sıraladıktan sonra babasının müşrik olarak ölmesi üzerine Hz. İbrâhim'in artık duayı terk

¹²⁴ Neseî, *Medârik*, 2/339.

¹²⁵ Meryem 19/46.

¹²⁶ Meryem 19/48.

¹²⁷ Celaleddin Vatandaş, *Hz. Muhammed'in Hayatı ve İslam Daveti* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2014), 316.

¹²⁸ Kanık, "Kur'ân Kıssalarında Ailevî İlke ve Değerler", 272.

¹²⁹ Meryem 19/47.

¹³⁰ İbrâhîm 14/41; eş-Şuarâ 26/86; el-Mümtehine 60/4.

¹³¹ Hûd 11/46.

¹³² et-Tevbe 9/113.

¹³³ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 78-79.

¹³⁴ Yusuf el-Karadâvî, *İbrahim Suresi Tefsiri*, çev. Muharrem Turan (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2015), 224.

¹³⁵ et-Tevbe 9/114.

ettiği görüşünü tercih ederek bunun en doğru görüş olduğunu kaydetmiştir.¹³⁶

Sonuç

Kur'ân, Hz. Muhammed'in getirdiği yeni dini İslâm olarak adlandırmaktadır. Bu kelimenin anlamlarından biri de barıştır. Kur'ân'da ve sünnette İslâm kelimesinin bu anlamına uygun olarak birçok dinî hoşgörü ve tolerans örnekleri mevcuttur. Asr-ı saadette ve daha sonra kurulan müslüman devletlerde farklı dine mensup milletlerin dinlerini yaşama konusunda geniş bir özgürlük içinde oldukları tarihî bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Farklı dine mensup insanların olması ve bu insanların bir arada yaşaması nasıl sosyolojik bir gerçeklikse aile bireyleri arasında da inanç ve düşünce açısından farklılıklar olabileceği sosyolojik bir gerçekliktir. Bu çalışmada, farklı din mensubu ebeveyn veya çocuklar ile ailenin müslüman bireyleri arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiği Kur'ân merkeze alınarak araştırılmıştır.

260 | db

Hz. Peygamber, her insanın sadece insan olduğu için saygıyı hak ettiğini belirterek bir yahudînin cenazesini ayakta karşılamakla bunu bizzat göstermiştir. Her insana saygılı olunmasını tavsiye eden Kur'ân, ebeveyne karşı saygının önemini ise Allah'a ibadet emrinin hemen akabinde zikretmek suretiyle çok kuvvetli bir şekilde vurgulamıştır. Ayrıca bu emri mutlak olarak zikretmek suretiyle ebeveynlerin dinî tercihlerinin onlara ihsan ve saygı göstermek konusunda bir öneminin olmadığına dikkat çekmiştir. Dolayısıyla ebeveynin istek ve arzuları evlatları tarafından yerine getirilmesi gereken bir emir mesabesinde. Kur'ân, farklı dine mensup ebeveynlerin isteklerini sadece Allah'a şirk koşulması veya haram helal sınırlarının çiğnenmesi noktasında kısıtlamaktadır. Bu durumlarda müslüman bir evladın asla onların emirlerine itaat etmemesi gerekir. Kur'ân, bu durumda bile onlara kötü muamele edilmemesini istemekte ve onların dünya işlerine dair isteklerinin ma'rûf çerçevesinde yerine getirilmesini emretmektedir.

Kur'ân, farklı dine mensup ebeveyn evlat ilişkilerine peygamber ailelerinden örnekler vermektedir. Bu örnekler mü'min baba/müşrik oğul ve müşrik baba/mü'min oğul şeklinde her iki durumu da kapsayan örneklerdir. Kur'ân, Hz. Nûh gibi muvahhid bir

¹³⁶ Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîru'l-kebir*, 2/199; Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 12/29-33.

babanın müşrik bir oğlunun; müşrik bir babanın da Hz. İbrahim gibi muvahhid bir oğlunun olduğu haber vermektedir. Her iki örnek de sonra gelen mü'minlere aile içinde farklı dine mensup bireylerin olması halinde nasıl davranılması gerektiğini öğretmektedir. Hz. Nûh, muhtemelen bir ömür oğlunu hak dine çağırması ve onu ikna etmeye çalışmıştır. Fakat her ne kadar o, iman etmemiş olsa da Hz. Nûh, ondan asla vazgeçmemiş, tebliğine devam ederek tufan esnasında bile son kez onu iman etmeye ve gemiye binmeye davet etmiştir. Hz. İbrâhim ise müşrik babasına gayet yumuşak ve şefkatli bir şekilde hitap ederek hakka davet etmiş fakat babasının inatla şirkte ısrar etmesi üzerine yine yumuşak bir üslupla ondan uzaklaşmıştır. Onun iman etmesi ve hidayeti bulması için dua ve istiğfar etmeye söz vermiş; bu sözünü de yerine getirmiştir. Her iki peygamberin aile fertleri için yaptıkları dua ve istiğfarlar, inkârcı yakınlara hayattayken yapılabilen fakat inkârcı olarak ölmeleri halinde terk edilmesi gereken dualardandır. Kur'ân, imansız olarak ölen bir kişi için yapılan duaların Allah tarafından kabul edilmeyeceğini haber vermiştir. Fakat hayatta olan müşrik, kâfir, ateist ya da günahkâr insanlar için dua ve istiğfar edilebilir. Bu dua, onların iman etmelerini, hidayete tabi olmalarını arzu etmektir. Bu durum, inkârcı ebeveynler veya evlatlar için evleviyetle geçerlidir.

Günümüzde dinler hakkında bilgi edinme ve çeşitli din mensuplarıyla irtibata geçme ve dolayısıyla da din değiştirme imkânı oldukça kolaylaşmıştır. Bu nedenle farklı bir dine geçiş yapanların olduğu ailelerde müslüman bireylerin yapması gerekenler konusunda Kur'ân'ın ana mesajının hoşgörü ve saygı olduğunu düşünürüz. Hoşgörü ve saygı, bireyler arası diyalogun kesilmesini engellediğinden farklı bir dine geçiş yapan aile fertlerinin yeniden hak din olan İslâm'a dönebilmesi için uygun ortamın hazırlanmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca cahillikten veya geçici bir hevesten kaynaklanan din değiştirmelerde bu durumun kalıcı bir hale gelmesini de engelleyecektir. Bir Müslüman, her zaman özellikle yaşantısıyla hak dini etrafına tebliğ edebilirse Müslüman kişinin bu gibi istenmeyen durumları bertaraf edebilmesi de kolaylaşacaktır. Dolayısıyla herhangi bir nedenle İslâm dinini terk ederek başka bir dine geçen aile fertlerine kaba ve saygısızca davranmak, onların tekrar İslâm dinine dönüş yollarındaki kapıları birer birer kapatmak anlamına gelecektir. Çünkü İslâm'ın hakikatlerini tebliğ edebilmenin en doğru ve en kalıcı yolunun diyalog ortamlarından geçtiği unutulmamalıdır. İslam dinini terk ederek farklı bir dine giren aile bireylerinin tekrar

İslâm'a dönmesi bir müslüman için paha biçilmez bir mutluluk olacaktır. Bu nedenle İslâm'dan çıkan bir evlada veya ebeveynine karşı engin bir hoşgörü ve yakınlık göstererek onlarla sağlıklı bir iletişim tesis etmek yani tebliğ için en uygun ortamı oluşturmak, ailenin müslüman fertlerinin öncelikli hedefleri arasında olmalıdır. Çünkü günümüzde diyalog ve sağlıklı iletişim, kişilerin birbirlerini anlamalarının ve sorunları çözmenin en geçerli yoludur.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Vecdi. "Kur'ân ve Sünnette Ebeveyn ve Çocuk Hakları". *Kur'ân ve Sünnette Göre Temel İnsan Hakları*. ed. Muhsin Demirci. 275-345. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Ardoğan, Recep. "Bir Arada Yaşama Kültürünün Önündeki Sorunlar". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2015), 1-33.
- Atçeken, İsmail Hakkı. "İslâm Tarihinde Bir Arada Yaşama Tecrübesi (Asr-ı Saâdet ve Endülüs Örneği)". *İSTEM* 14 (2009), 41-59.
- Ateş, Abdurrahman. "İnanç Özgürlüğünün Sınırı/Kapsamı ve İnanç Özgürlüğü Açısından Mürtedin Cezalandırılmasına Dair Bir Değerlendirme". *Kur'ân'ın Farklı İnanç Mensuplarına Yaklaşımı*. ed. Fethi Ahmet Polat. Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 2007.
- Aybey, Salih. "Ailenin Dini Değerleri Aktarmadaki Rolü ve Bu Süreçte Dikkat Edilmesi Gereken İlkeler". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7/2 (2018), 544-560.
- Aydın, Mehmet Zeki. "İletişimsizliğin Sonucu: Kuşak Çatışması". *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 22 (2014), 116-119.
- Aydın, Mehmet. "İslam'da Kültürel Çoğulculuk ve Bir Arada Yaşamak". *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 8/15 (2013), 9-24.
- Aydın, Şükrü. "Kur'ân Açısından Dinden Dönme (İrtidât) ve Cezası". *Journal of International Social Research* 10/54 (2017), 959-968.
- Beroje, Sahip. "İslâm Hukukunda İrtidât Cezasına Yeni Bir Yaklaşım". *İslâmî Araştırmalar* 17/4 (2004), 308-323.
- Beyzâvi, Kâdî. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Subhî Hallâk-Mahmud Atraş. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'r-Reşîd, 2000.
- Bilecik, Sümeyra. "Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi". *Değerler Eğitimi Dergisi* 15/33 (2017), 7-38.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Sıdkî el-Attâr. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1352.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. İstanbul: Matbaa-i Osmâniyye, 1911.
- Çam, Orhan-Erçelebi, Hasan. "Aile ve Eğitim". *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1/1 (1996), 60-64.
- Çelebi, İlyas. "Farklı İnanç Gruplarıyla Bir Arada Yaşamının Dinî/Teolojik Bakımdan İmkânı". *Toplumsal Birliğin Güçlendirilmesi Dinî Söylemin Önemi*. ed. Mahmut Çınar vd. 145-155. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Demirci, Muhsin. *Lokman Sûresi ve Ahlâki Öğütler*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2. Basım, 2011.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Aile İlmihali*. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 2006.
- Duman, Mehmet Zeki. *Beyânu'l-Hak*. 2 Cilt. Ankara: Fecr Yayınevi, 3. Basım, 2016.
- Duman, Mehmet Zeki. *Kur'an-ı Kerim'de Adâb-ı Muâşeret Görgü Kuralları*. İstanbul: Tuğra Neşriyat, 4. Basım, ts.

- Durmuş, Zülfikar-Özata, Havva. "Ebeveyn-Evlat İletişiminde Kur'anî Ölçütler". *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu*. 225-236. Şanlıurfa, 2019.
- Düzgün, Şaban Ali. "Bir Arada Yaşamının Ahlakî ve Felsefi Temelleri". *Kelam Araştırmaları Dergisi* 13/2 (2015), 583-592.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as. *es-Sünen*. Thk. Nâsırüddin el-Elbânî. Riyad: Mektebetü'l-meârif, ts.
- Erşahin, Seyfeddin. "Aile İçi Kuşaklar Çatışması". *Diyanet İlmi Dergi* 27/2, (1991), 151-156.
- Fayda, Mustafa. "Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Sıddık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/159. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Günay, Ünver. "Türkiye'de Dini Sosyalleşme". *I. Din Eğitimi Semineri*. 192-199. Ankara, 1981.
- Günçay, Sevde. "Kur'an'ı Kerim'de Kuşak Çatışması", *Journal of Analytic Divinity* 2/1 (2018), 7-26.
- Gündüz, Şinasi. "Kültürlerarası Barış ve Bir Arada Yaşamının Teolojik Temelleri", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2006), 17-28.
- Güner, Osman. *Resûlullah'ın Ehli Kitap'la Münasebetleri*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1997.
- Güneş, Abdurrahman. "Toplumsal Bir Zorunluluk: Bir Arada Yaşamak". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2005) 89-103.
- Heyet. *Hadislerle İslam*. 7 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2014.
- Hökelekli, Hayati. *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları, 2009.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yayınları, 3. Basım, 1998.
- Hökelekli, Hayati-Çayır, Celal. "Gençlerin Din Değiştirip Hıristiyan Olmasında Etkili Olan Psiko-Sosyal Etkiler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2006), 23-46.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ. *el-Bidâye ve'n-nihâye (Büyük İslam Tarihi)*. çev. Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Hânci, 2001.
- İsfahânî, Râgib. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Kanık, İsa. "Kur'ân Kıssalarında Ailevi İlke ve Değerler". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2020), 256-286.
- Karadâvi, Yusuf. *İbrahim Suresi Tefsiri*. çev. Muharrem Turan. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2015.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: DİB Yayınları, 2. Basım, 2007.
- Kirman, Mehmet Ali. "Din Değiştirme Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım". *Dini Araştırmalar* 6/18 (2004), 75-88.
- Kirman, Mehmet Ali. "Küresel Bir Olgu Olarak Din Değiştirme ve Aile Kurumuna Etkisi". *Dini Araştırmalar* 6/17 (2003), 269-280.
- Köse, Ali. "Din Değiştirmenin Psiko-Sosyolojik Nedenleri". *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*. ed. Ömer Faruk Harman. 407-427. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Köse, Ali. *Neden İslâm'ı Seçiyorlar*. İstanbul: İsam Yayınları, 1997.
- Köse, Saffet. "Din Özgürlüğü ve Barış Yolunda İki Farklı Tecrübe", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 5 (2005), 13-48.
- Kunduracı, Nevzat. "İslam Medeniyetinde Birlikte Yaşama Kültürü". *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 15/34 (2015), 61-88.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah et-Türki. Beyrut: Müessesetü'l-Risâle, 2006.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*. thk. Mecdi BaSellum. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005.

- Mâverdi, Ebü'l-Hasen. *en-Nüketü ve'l-uyûn*. thk. es-Seyyid Abdülmaksûd. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Mukâtil b. Süleymân. *et-Tefsîru'l-kebîr*. thk. Abdullah Şehhâte. 4 Cilt. y.y.: Merkezu Tahkîki't-Türâs, 1979.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn. *el-Câmi'u's-sahîh*. Riyad: Beytü'l-Efkari'd-Devliyye, 1998.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. thk. Yusuf Bedevî. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- Râzî, Fahreddîn. *İsmetü'l-enbiyâ*. thk. Muhammed Hicâzî. Kahire: Mektebetü's-sakafeti'd-diniyye, 1986.
- Râzî, Fahreddîn. *Mefâtîhu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Sâvî, Ahmed b. Muhammed. *Hâşiyetü's-Sâvî alâ Tefsîri'l-Celâleyn*. Beyrût: Dâru'l-Cil, ts.
- Şahinalp, Hacer. "Din Hürriyeti Bağlamında Din Değişirme Hürriyeti: İrtidât". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2013), 101-125.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin. *el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. çev. Salih Uçan-Vahdettin İnce. İstanbul: Kevser Yayınları, 2017.
- Taberî, Ebû Ca'fer. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdulmuhsîn et-Turkî. 26 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Temir, Hakan. "Abdurrahman b. Ebî Bekir'in Hayatı ve Erken Dönem İslam Tarihindeki Faaliyetleri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2020), 129-154.
- Tirmizî, Ebû İshâk. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Nâsirüddîn el-Elbânî. Riyad: Mektebetü'l-Mearif lin-neşri ve't-tevri', 1417.
- Toksarı, Ali. "Din ve Vicdan Özgürlüğü Bağlamında Kitap ve Sünnete Göre Mürtede Yapılması Gereken Muamele". *Bilimname* 8/19 (2010), 47-74.
- Turan, İbrahim. "Günümüz Aile Problemleri Çerçevesinde Kur'an'da Ebeveyn-Çocuk İlişkisi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35/35 (2013), 71-104.
- Türk Aile Yapısı*. VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 1998.
- Vatandaş, Celaleddin. *Hz. Muhammed'in Hayatı ve İslam Daveti*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2014.
- Yapıcı, Asım. "Müslümanlıktan Hıristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir İnceleme". *İslâmî Araştırmalar* 20/2 (2007), 221-238.
- Yavuz, Kerim. *Çocuk ve Din*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 1994.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kuran Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 3. Basım, 1979.
- Yiğit, Yaşar. "İnanç ve Düşünce Özgürlüğü Perspektifinden İrtidat Suç ve Cezasına Bakış". *İslâmiyât* 2/2 (1999), 121-137.
- Zavalsız, Y. Sinan. "Din Değiştirmenin Psiko-Sosyal Kodlar". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2012).
- Zeccâc, Ebû İshâk. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*. thk. Abdüllcelîl Şelebî. 5 Cilt. Beyrût: Alemü'l-Kütüb, 1998.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fî vü-cûhi't-te'vîl*. thk. Halil Şeyha. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2005.
- Zuhaylî, Vehbe. *Tefsîru'l-vecîz*. Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1996.

The Limits of the Relationship between Parents and Children with Different Religion According to the Qur'an

İbrahim YILDIZ *

Extended Abstract

The Qur'an calls the new religion brought by Prophet Muhammad Islam. One of the meanings of this word is peace. Religious tolerance has always prevailed in accordance with this meaning of the word Islam in the Qur'an and in the life of the Prophet. It is a historical fact that people's belonging to different religions had wide freedom to practice their religion in the Era of Bliss, and then in subsequent Muslim states. Just as people belonging to different religions and living together is a sociological reality, differences between family members in terms of beliefs can also be a sociological reality. This study investigated what the relationship between parents and children of different religions should be like from the point of view of the Qur'an.

The Qur'an states that first of all, nobody can be forced to convert to religion. And reminds that faith and unbelief are to be formed by choice, as required by divine testing. The Prophet also stated that everyone is worthy of respect just because they are human and He has shown this by standing up to the funeral of a Jew. The Qur'an, which recommends respecting everyone, emphasizes the importance of respecting parents, mentioning immediately after the command to worship Allah and He stressed this very firmly. Therefore, the wishes of the parents are like an order that must be fulfilled by their children. The Qur'an limits the desires of parents of different religions only when they follow polytheism or violate the forbidden and the permissible. In these situations, a Muslim child should never obey their orders. The Qur'an wants them not to be mistreated even in this situation and orders that their wishes regarding their life affairs be fulfilled within the framework of fairness.

Currently, interfaith transitions have accelerated due to the growth of intercommunal relations and communication. In most cases, changing religions is too complex to be reduced to one reason. Cultural dissatisfaction, socializing with people or groups of different religions, individual dissatisfaction and even individual interests are among the reasons that prepare people for conversion or accelerate this process. In studies of the causes of religious change, it has been observed that the family factor is active in addition to many factors. For example, in one of these studies, 47% of the converts stated that their families did not inform them about religious issues. In another study, it was found that the majority of those who converted to Christianity were unhappy in their childhood. The study shows that children who grow up in a family environment,

* Asst. Prof. Dr. Mersin University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Qur'anic Exegesis, Mersin, Turkey, i.yildiz@mersin.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-0438-6994>

most of whom are believers but not practicing religion, show indifference towards the religion of Islam, due to the fact that parents failed to develop a healthy faith within the family and did not communicate with their children properly. It is also possible that some young people who changed their attitude towards their parents in this situation reflected their anger towards religion. Therefore, it can be said that peace and happiness in the family are an obstacle for young people to change of religion.

The Qur'an cites as an example belonging to different religions of parents and sons, the Prophet Noah's polytheist son and the Prophet Abraham's polytheist father. Both examples teach believers how to behave if there are members of different religions in the family. Prophet Noah called his son to the true religion and tried to persuade him. Although his son did not believe, the Prophet Noah never gave up on him. Continuing his teaching, even during the flood, he invited him to believe for the last time and sit with him in the Ark. As for the Prophet Abraham, he called upon his polytheist father in a gentle and soft manner. However, when his father insisted on shirk, he distanced himself from him in soft manner. He promised that he would pray for him so that he would believe and come to the truth and that he would ask forgiveness for him, and he also fulfilled this promise. The prayers and forgiveness of both prophets for the family members are among the prayers that can be done while the denier relatives are alive. Accordingly, it is argued that Allah will not accept this forgiveness even from the prophets, for a person who died disbelieving. But for someone who is clearly not known to die as a kâfir, a bless praying for him can be made. At the same time, prayers and forgiveness can be made for people who are living polytheists, unbelievers, atheists or sinners. This prayer is to desire them to believe and to be guided. First of all, this applies to unbelieving parents or children.

Nowadays, it has become easier to get information about religions and to get in touch with members of various religions and therefore to convert. The main message of the Qur'an about what Muslims should do in families with individuals who have converted to a different religion is tolerance and respect. Since this situation prevents the interruption of the dialogue between individuals, it will contribute to the preparation of the environment necessary for the family member who has converted to a different religion to return to the true religion Islam. In addition, it will prevent this situation from becoming permanent in conversions caused by ignorance or temporary enthusiasm. Therefore, it should not be forgotten that to abandon the religion of Islam for any reason and behave rudely and disrespectfully towards family members who converted to another religion would mean closing the doors on their way back to Islam one by one.

Keywords: Commentary, Family, Apostasy, Conversion, Culture of Coexistence.

